

ЗА МАКЕДОНСКИТЕ ТАЈНИ ЈАЗИЦИ¹

1. Како лингвистичка и општествена појава ТЈ претставуваат, како што се познато, своевиден интерес и од културно-историска гледна точка. Тие меѓу другото содржат драгоцен материјал за лингвистички студии што влегуваат во рамките на изучувањето на јазиците во контакт, а кај нас и во рамките на изучувањата што се во врска со Балканската јазична симбиоза. Макар што содржат интересни податоци и за разни фонолошки и морфо-синтаксички проучувања, она со што тие посебно го свртуваат вниманието, тоа е нивната лексика во која семантичките и метафоричките образувања заедно со елементите од туѓо потекло, најубаво ја одразуваат, не само општествената положба, туку и интелектуалното ниво на нивните носители. Во оваа смисла тие пружаат извонредна можност и за изучувањето на односот на одделни општествени групи кон јазичката материја и за нивните креативни заложби во едно определено време. Врз нивниот специфичен вокабулар, би можеле да се

---

¹) Во објавените материјали и постојната литература која ги опфаќа и тајните јазици, се среќаваат повеќе називи меѓу кои најчесто: *шаен, пословечки, условен, ојачки, ласјовечки јазик* односно *јовор*. Меѓутоа, макар што, пред сè, од структурна гледна точка, се работи за два различни начини на постигнување „тајноста“, овие називи се употребуваат доста недоследно и дури како синоними во еден ист напис. Во првиот случај имено, маскирањето се постигнува со изменување на еден дел од лексиката (полнозначните зборови) со примена на исти начини и средства (создавање на неологизми, семантички измени и засмање на зборови од туѓо потекло) кои се применуваат и во мајчиниот јазик. Во вториот случај пак, тајноста се постигнува по чисто механички пат (со преместување редот на слоговите, вметнување на нови гласови и слогови, во трите позиции) при што доаѓа до менувањето само надворешната страна на зборовите.

Макар што диференцирањето меѓу овие два начини на комуницирање се среќавало кај говорните субјекти на едните (тајни јазици) и другите (пословечки говор) и макар што и во научната литература среќаваме обиди тие различно да се третираат и анализираат (на пример Јагик, cf. заб. 31), на ова термилошко прашање поопстојно се задржува Шишманов (cf. заб. 33) кој предлага првите да се наречеуваат *тајни јазици* (понатаму во нашиот текст: ТЈ) а другите *пословечки говори* (понатаму ПГ). Макар што овие термини не се поклопуваат со познатата Сосирова опозиција *јазик: говор*, на мислење сме дека овие називи и понатаму би требало да се задржат, бидејќи воведување на некои нови термини, дури и кога би биле поадекватни, би можело да внесе извесна забуна.

вршат разни испитувања и од психолошки и од социо-лингвистички аспект, особено во врска со односот на создавачите на ТЈ кон надворешниот свет, кон одделните општествени институции и норми, кои соседните народи и луѓето со кои доаѓале во контакт².

Во склопот на оваа комплексна проблематика следењето на ареалот на дијалектните елементи и миграцијата на одделните зборови, особено на тие од различно етимолошко потекло, имаат секако своја посебна важност³. Поради сето ова и, особено, поради фактот што тие служеле како средство за комуницирање во една поширока област и во тек на еден подолг временски период, тие имаат посебна јазична вредност и не без причина побудуваат постојан интерес во лингвистичката наука.

Во овој наш прилог ќе изнесеме некои свои забелешки и заклучоци направени врз основа на досега објавениот материјал и литература⁴ во врска со некои прашања за појавата, развојот и употребата на македонските ТЈ.

2. Првите материјали и податоци за македонските ТЈ ги наоѓаме, како што е познато, запишани и објавени релативно доста рано⁵. Веќе познатиот македонски лексикограф Горѓи Пулески во својот *Речник*

²) Сп. на пример во „петљачкиот“ од Охрид:

<i>Штјрклевци</i>	„Срби“	<i>Бажови</i>	„Турци“
<i>Леваици</i>	„Бугари“	<i>Ск’еуши</i>	„Албанци“
<i>Дрмоши</i>	„Власи“	<i>Безниџаџи</i>	„Германци“
<i>Глигуши</i>	„Грци“	<i>Р’мани</i>	„Италијани“

(Русиќ Бр. — Шмаус А., *Гуслар Ваиџел из Охрида*, Прилози проучавању народне поезије, III, 1936, св. 1, 132, понатаму: *Русиќ-Шмаус*) или во „папуцкиот“ од Скопје:

<i>Жнеачи</i>	„Срби“	<i>Ситноверци</i>	„Грци“
<i>Дебелмој</i>	„Бугарин“	<i>Манукој</i>	„Турчин“
<i>Ашиџериџаја</i>	„Власи“	<i>Кожувар</i>	„Рус“

(Димитријевиќ Вера, *Папуџије у Скопљу*, Гласник Етнографског музеја у Београду, XIII, 38—39, понатаму: *Димитријевиќ*).

³) Сп. низа елементи од албанско потекло во ТЈ на ѕидарите од Родопското село Брацигово.

⁴) Сф. исцрпна библиографија за македонските ТЈ кај Поленаковиќ Х., *Прилози кон македонските илјаќни јазичи*, Македонски јазик II, 51—52, (понатаму: *Поленаковиќ, Прилози*).

⁵) Објавувањето на извесни елементи и одделни ТЈ и ПГ и на другите словенски јазични подрачја се јавува одвај неколку децении пред тоа. Така на пример, дури пред крајот на XVIII в. (1786 г.) се јавуваат првите податоци за „суздалскиот“ ТЈ во *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa*, речник редактиран од Палас, во Петроград, 1786—1789 г. (според Јагика тоа е истовремено и прво научно изучување на еден словенски ТЈ). Во почетокот на XIX в. (1821 г.) се јавуваат материјали за чешката „*hantirka*“ додека за српските ПГ и ТЈ прв дава податоци Караџиќ во својот *Српски Рјечник* (cf. sub *исловица* и *гегавачки*), 1818¹ и 1852². За појавата на материјали од другите словенски ТЈ cf. *Јагик* (заб. 31) и *Шиманов* (заб. 33).

од *три језика*⁶ дава околу четириесет збора од таканаречениот „ластовечки“ јазик⁷ што го употребувале Мијаците.

Во 1892 г. редакцијата на *Сборникъ за народни умотворения и книжнина*⁸ ги поканува своите соработници на собирање материјали од ТЈ и пословечки говори. Прв кој се одзива на оваа покана, а не е исклучено и иницијатор за оваа акција⁹, бил собирачот на македонскиот фолклор, Марко Цепенков¹⁰. Набргу, на страниците на СБНУ се објавува богат материјал кој, треба да се нагласи, сиот се однесува на македонското јазично подрачје или пак за ТЈ пренесени од Македонија. Меѓу овие прилози значајно место заемаат работите на Мишев¹¹, Шишманов¹², Арнаудов¹³, Гбјув¹⁴, Чилев¹⁵ како и прилогот на Аргиров¹⁶.

Неколку децении подоцна, во 1928 г. во *Гласник Скопског научног друштва*, Т. Горѓевиќ, констатирајќи дека во Македонија има голем број ТЈ, упатува исто така покана за живното проучување¹⁷. Во овој период меѓу двете војни се забележуваат имињата на Тројановиќ¹⁸, Филипковиќ¹⁹, Русиќ, Шмаус²⁰, Димитријевиќ²¹, Смиљаниќ²², Вукановиќ²³ и други, кои

⁶) *Речник од три језика С. Македонски, Арбански и Турски*. Књига II. Написао Ђорѓе М. Пуљевски Мијак галјички, Београд, 1875.

⁷) Интересно е да се одбележи дека со слични имиња (сп. „врабчански“, „птичешки“ (cf. *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина* изд. Министерство на народното просвещение понатаму: СБНУ — XV, 59) се наречуваат исклучиво ПГ а не и ТЈ. Со „ластовјки“ се именува во Прилеп исто така еден ПГ (cf. *Шишманов*, 47).

⁸) СБНУ VIII, 284.

⁹) Во врска со ова cf. Шишманов, 33.

¹⁰) Цепенков Марко К., *Условен бошњарски език*, СБНУ VIII, 284—288. Се работи за еден дијалог меѓу двајца папуции од Прилеп.

¹¹) Мишев А., *Машерияли за говорише в Брацигово*, СБНУ XI, 185—187) понатаму: *Мишев*).

¹²) Шишманов Ив. Д., *Бележки за българскиите тайни езици и пословечки говори*, СБНУ XII, 15—50) понатаму: *Шишманов*).

¹³) Арнаудов Н., *Дойолийски бележки врху българскиите тайни езици и пословечки говори*, СБНУ XV, 52—58 (понатаму: *Арнаудов*) и *Таен шерзиски език*, СБНУ XXII—XXIII, 1—6 (понатаму: Арнаудов, *шерзиски*).

¹⁴) Гбјув, *Пејко К., Принос към българскиите тайни езици*, СБНУ XVI—XVII, 842—875 (понатаму: *Гбјув*).

¹⁵) Чилев П., *Тайниот език на слезиите в Бишолско*, СБНУ XVI—XVII, 876—878 (понатаму *Чилев*).

¹⁶) Аргиров А. С., *Към българскиите тайни езици*, *Сборник на Българското Книжовно Дружество I*, 1—41 (понатаму: *Аргиров*).

¹⁷) Ђорѓевиќ Т., *О тајним језицима*, *Гласник Скопског научног друштва III*, 322—333 (понатаму: *Ђорѓевиќ*).

¹⁸) Тројановиќ Сима, *Прилог тајним језицима*, *Лужнословенски филолог, V* 222—226 (понатаму: *Тројановиќ*).

¹⁹) Филиповиќ Мил. С., *Тајни језици у Велесу*, *Гласник Скопског научног друштва XI*, 179—182 (понатаму: *Филиповиќ*).

²⁰) Русиќ Бр. — Шмаус А., *Гуслар Ванџел из Охрида*, Прилози проучавању народне поезије, III, 1936, св. 1, 132 (понатаму: *Русиќ—Шмаус*).

²¹) Димитријевиќ Вера, *Папуције и Скопљу*, *Гласник етнографског музеја у Београду, XIII*, 38—39 (понатаму: *Димитријевиќ*).

²²) Смиљаниќ Томо, *Мијаца, Горна Река и Маевровско Поље*, Српски Етнографски зборник XXXV, 52—53 (понатаму *Смиљаниќ*).

²³) Вукановиќ Татомир, *Койаничарство код Мијака*, Скопје 1941, 65.

на прашањето за ТЈ се задржуваат патем или пак му посветуваат посебно внимание.

По втората светска војна интересот за прибирање материјали од ТЈ и нивното делумно изучување продолжува скоро со несмален интензитет на страниците на списанието *Македонски јазик*. Првите прилози од оваа проблематика се на нашиот јубилар проф. Поленаковиќ²⁴.

Сите овие запишани и објавени материјали денес претставуваат единствен извор за проучување на ТЈ во Македонија. За некои нови усни извори сметаме дека сè помалку може да станува збор, макар што не е сосем исклучена можноста дијалектолошките испитувања на теренот да извлечат од заборав некој непознат ТЈ²⁵.

3. Макар што научното изучување на ТЈ воопшто датира од поново време, паѓа в очи дека првите осврти врз материјалите од македонските ТЈ се јавуваат веќе непосредно по нивното објавување и дури, паралелно со нивната појава. Така на пример, веќе во 1885 г. К. Јиречек ја објавува својата статија *Conventionelle Geheimsprachen auf der Balkanhalbinsel*²⁶ во која констатира дека му се познати само три места на Балканот во кои се среќаваат тајни „жаргони“ кај Јужните Словени²⁷. Станува збор за: „брациговскиот“ или „дулгерскиот“ кој се зборувал во западнородопското село Брацигово; за „осатскиот“ или „мајсторскиот“ што се зборувал во Осат, во североисточниот дел на Босна и за „мутавцискиот“ од околината на Врање. Додека за двата последни ТЈ се служи со материјалите што ги објавил Миличевиќ во *Кнежевина Србија*²⁸ и *Краљевина*

²⁴) Cf.: а) Поленаковиќ Х., *Прилози кон македонските тајни јазици*, МЈ II, 49—56 (понатаму: Поленаковиќ, *Прилози*),

б) *ibid.* Уште два прилога кон македонските тајни јазици, МЈ II, 209—211 (понатаму: Поленаковиќ, *два прилога*),

в) *ibid.* *Нов прилог кон македонските тајни јазици*, МЈ III, 57—57, (понатаму: Поленаковиќ, *Нов прилог*).

д) Јашар-Настева О., *Албански зборови во македонските тајни јазици*, МЈ IV, 60—65, 84—92, 132—140 (понатаму: Настева, *Албански зборови*).

е) Ховенберг Х.—Марков Б., *Прилог кон тајните јазици*, МЈ V, 208—230 и МЈ VI, 4—21 (понатаму *Ховенберг—Марков*) cf. исто така Константинов Душко Х., *Таен јазик на смилевските печалбари*, Битола 1960.

²⁵) Во нашава работа се служевме и со необјавените материјали за „гусларскиот“ и „ремундоскиот“ ТЈ кои ги добивме од унив. професори д-р Бранислав Руски и д-р Божидар Видоески. Овде уште еднаш им се благодариме.

²⁶) Jireček Konstantin, *Conventionelle Geheimsprache auf der Balkanhalbinsel*, Archiv für slavische Philologie VIII, 99—103 (понатаму: *Јиречек*).

²⁷) Во врска со ова тој изјавува: „Auf der Balkanhalbinsel sind mir in dem slavischen Theil derselben bis jetzt drei Orte bekannt, wo solche geheime Localjargons vorkommen, natürlich ganz abgesehen von den Resten wirklicher lebender Sprachen, wie z. B. . . .“ (*Јиречек* 99).

²⁸) Миличевиќ М. Ђ., *Кнежевина Србија*, Београд 1876 (на стр. 566 авторот дава 25 збора од „осатскиот“ ТЈ а на 590—591 примери за ПГ од Ужичкиот округ, (понатаму: *Миличевиќ, Кнежевина*)).

Србија²⁹, за „брациговскиот“ ТЈ Јиречек се служи со материјалите што две години порано, во 1883, г., ги добил на теренот³⁰.

Десет години подоцна, во 1895 г. се појавува и исцрпната студија *Die Geheimsprachen bei den Slaven*³¹ на В. Јагиќ во која, откако ги анализира пословечките говори и ТЈ главно кај Русите и Малорусите, авторот се задржува и на ТЈ кај Јужните Словени. Во овој дел тој зборува за „просјачкиот“ од Србија (стр. 24), за „сидарскиот“ од Осат (стр. 25), за „мутавацкиот“ од Врање (стр. 26), за „плинтовска шпраха“ од Словенија (стр. 27) и за „дулгерскиот“ од Брацигово (стр. 27), при што ги користи материјалите објавени од Јиречек³².

Прикажувајќи ја студијата на Јагиќа и поттикнат од неа, бугарскиот научник И. Шишманов во *Бележки за българскиите тайни езици и пословечки говори*³³ изнесува низа свои забелешки по однос на ТЈ воопшто и посебно за тие од Македонија. Всушност, приказот претставува една опсежна анализа во која Шишманов донесува истовремено и нови материјали за некои веќе познати македонски ТЈ. Така, за: „брациговскиот“ (30—34), „папуцискиот“ од Прилеп (34—37), „сидарскиот“ ТЈ од Дебар, Неврокоп и Крушево (37—40; 40; 40—41), „дрндарскиот“ од Неврокоп (41), „питачкиот“ од Прилеп (49—50) и др.

Врз основа на објавените материјали, осврти и одделни прилози би можело веќе да се направи една целосна анализа на македонските ТЈ што би претставувало и еден чекор поблиску кон компаративното изучување на сите балкански ТЈ.

4. Осврнувајќи се на бројните ТЈ што во минатото биле распространети на Балканот би можеле да констатираме дека се izdelува посебно една поголема област која се карактеризира со изразито голем број ТЈ. Се работи за област во чиј јужен дел се izdelува зона која би ја зафатила југозападната територија на Полуостровот а во која би влегле Епир, југоисточна Албанија и југозападна Македонија. Втората зона би го зафатила централниот дел на Полуостровот, со источна Босна, Косово и Јужна Србија. Овие две зони би можеле да се третираат како два ирадијациони центри од кои понатаму се ширеле ТЈ. И во двата случаи се работи за изразито плурилингвни зони поради што тие претставуваат посебни целости наспрема околните територии кои се предимно населени со монолингвно население. Во овие зони, со оглед на тоа дека биле населе-

²⁹) *ibid.* *Краљевина Србија*, Београд 1884 (на 31 стр. авторот дава 21 збор од „мутавацкиот“ од Врање), [понатаму: Миличевиќ, *Краљевина*].

³⁰) Иречек К., *Пайти бележки за Средна-Гора и за Родойскиите пашани*, Периодическо списание XI, 5—6.

³¹) Jagić Vatroslav, *Die Geheimsprachen bei den Slaven Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Classe, B, CXXXIII, I. Bibliographie des Gegenstandes und die slavischen Bestandtheile der Geheimsprachen.* Wien 1895.

³²) Cf. *Јиречек* о. с.

³³) Шишманов Ив. Д., *Бележки за българскиите тайни езици и пословечки говори*, СБНУ XII, 15—50 (понатаму: *Шишманов*).

ни со хетерогено население, се создале грчки³⁴, албански³⁵, аромански³⁶, македонски³⁷ и српски³⁸ ТЈ, кои служеле како средство за комуницирање меѓу одделните занаетчији припадници на една етничка група. Покрај низа заеднички особености сите тие ТЈ содржеле и бројни елементи преземени од јазиците на околното население со кое нивните носители доаѓале во секојдневен контакт.

Кога се споменува феноменот плурилингвизам во овие две зони треба секако да се укаже на фактот дека некои од балканските јазици како што се: *албанскиот*, чиишто елементи скоро преовладуваат, на пример, и во ѕидарските ТЈ во Македонија³⁹ и во мајсторските ТЈ од Србија⁴⁰ од Босна⁴¹, а според Триандафилис⁴² и во грчкиот „доретки“ ТЈ; *ароманскиот*, кој бил во основата на „калајцискиот“ од Крушево, Велес⁴³, Призрен и Босанска Крајина⁴⁴, и *иџурскиот*, се присутни и во двете зони, факт кој понатаму, особено кога станува збор за елементите од туѓо потекло, ќе одигра посебно значајна улога. Овде треба секако да се истакне и фактот дека и за двете зони биле значајни и контактите со циганскиот јазик⁴⁵, се разбира, некаде во поголема, а некаде во помала мера. Оваа плурилингвна ситуација, карактеристична и за јужната и за северната зона од оваа област на Балканскиот полуостров, се јавува истовремено и како значаен фактор во создавањето посебно поволни услови за развој на ТЈ⁴⁶. Кон ова треба да се додаде и тоа дека занаетчиите што се движеле

³⁴) Извесни библиографски податоци за грчките ТЈ дава Барић Х. во Архив за арбанаску старину, језик и етнологију II, 1, 163—164.

³⁵) Во врска со албанските ТЈ на нашата територија, нажалост, наоѓаме многу малку податоци. Но, дека такви постоеле не информираат меѓу другото Гбјув (о. с., 843 во забелешката) кој успеал да забележи само неколку збора (*рочко, шеле, циии, бузреч*) што се употребувале во ТЈ на албанските ѕидари од Дебарскиот крај и Поленаквиќ (*Прилози* 54).

³⁶) Не е исклучено дека билингвните аромански занаетчији (сп. случајот со ароманските калајцији и забелешките што во врска со нив ги дава *Филиповиќ*, 182) освен со македонскиот ТЈ се служеле и со некој аромански ТЈ. Забележано е исто така дека и Вангел, гусларот од Охрид, употребувал многу голем број аромански зборови. Спореди *Русић—Шмаус* (130, заб. 12) кои констатираат следново: „Више пута нам је изражена сумња да је Вангел можда и сам влашкиот порекла. Горње констатације говоре донекле за ову претпоставку, иако то Вангел одлучно пориче. Сигурних доказа засада нема“. Не е исклучено дека, доколку не бил Влава, владеел со аромански ТЈ. Извесни материјали од аромански ТЈ поседува Поленаквиќ, *Прилози*, 54).

³⁷) Сф. заб. 4 и 24.

³⁸) Сф. *Ђорђевиќ* кој ја дополнува библиографијата за српските ТЈ излезена во *Караџић* 1900 г.

³⁹) Сф. Јашар-Настева, *Албански зборови*.

⁴⁰) Сф. Миличевиќ, *Краљевина*, 317.

⁴¹) Сф. Миличевиќ, *Кнежевина*, 566, заб. 1.

⁴²) Цитирано според Барић, сф. заб. 34.

⁴³) Сф. *Филиповиќ*, 182.

⁴⁴) Сф. *Тројановиќ*, 225.

⁴⁵) Сп. на пример *Uhlik Rade, Ciganizmi i šatrovačkom argou, Glasnik zemaljskog muzeja i Sarajevu*, sv. IX, 1954, 5—31.

⁴⁶) Зборувајќи за условите во кои се образуваат ТЈ, францускиот аргониста Albert Dauzat во својата студија *Les argots. Caractères—Evolution—Influence* Paris 1946 со право констатира дека „... l'argot se développe de préférence dans les régions

по другите балкански земји носеле со себе, од својата билингвна и плурилингвна средина, и релативно големо јазичко искуство и богатство

5. Во однос на прашањето за бројот на запишаните ТЈ на македонското јазично подрачје, би можело да се констатира дека е тој прилично голем, дури и особено голем со оглед на тоа дека се работи за една релативно мала и географски доста ограничена лингвистичка област. Овој факт изненадува, посебно затоа што се знае дека во некои области на Балканот, ТЈ се јавуваат во поограничен број а некаде дури наполно отсутствуваат. Според нас, оваа лингвистичка појава би можела да се објасни главно со низа екстралингвистички фактори, меѓу кои секако посебно место зазема географската положба на Македонија, економските и општествените прилики во овој дел на Балканот во текот на минатите векови и, како што веќе видовме, посебната јазичка ситуација во која билингвизмот играл изразита улога.

Меѓутоа, со оглед на тоа дека прибирањето и објавувањето на материјалите од ТЈ, ниту во почетокот ниту подоцна, не се вршело организирано и систематски и, посебно, поради тоа што носителите на ТЈ, како што е познато, многу нерадо и со голем отпор давале информации во врска со нив, може да се заклучи дека извесен дел од нив останал незарегистриран.⁴⁷ Поради истите причини и добар дел од лексичкото богатство на одделните ТЈ засекогаш паднал во заборав.

Макар што во периодот кога се запишувал најголемиот дел од македонските ТЈ тие биле веќе зафатени од процесот на нивното гу-

où se fait sentir l'influence de langues étrangères. L'action de ce facteur a été mise en doute, mais on n'a pu expliquer autrement une série de concordances remarquables, qui ne peuvent être l'effet du hasard" (16), (понатаму: Dauzat, *Les argots*).

⁴⁷ Интересно е да се одбележи, на пример, дека колку што ни е познато, не се сочувани посебни лексички материјали за „мутавицки“ ТЈ од македонско јазичко подрачје. Меѓутоа, дека таков ТЈ бил во употреба наоѓаме податоци кај Поповић Сретен Л., *Пушовање во Новој Србији*, Книжевна задруга 1950², коло XLV, књ. 310—311. Давајќи многу значајни и интересни податоци за „мутавицкиот“ ТЈ тој меѓу другото вели: „*Мушавицки језик је шежак, скоро инако истао као кад би се какав сирани језик учно; јер иако речи на српски изгледају, не можеш знаати шта значе и какве су док не знаш мушавицког језика*, који када се говори, речи се тнхо изговарају и не заплиће се, нити се брза као иначе у говору. Најглавније је што овај језик нема многа наречија и покварености, него га све мутавицие подједнако говоре. Вредно би било да се ко ода на изучавање овог језика, само је мучно, јер мутавицие здраво крију тај свој језик и другима нерадо казују. *Ја ишшо сам неишшо знао од шог језика, научио сам од неког Трајчеића из Велеса, који је код мога оца служио, а био је на своите вилајетиу мушавицки шегри. Но и у Крагујевцу сам као њак 1834 године слушао шјај језик. И у Врањи сам распитивао за тај језик и рекоше ми да га знају, али никако не хтедоше преда мном да говоре*" (521—522).

За „мутавицкиот“ пак од Врање, пишува, како што веќе спомнавме, Миличевић кој констатира: „У врањском округу многи се људи баве мушавицким занатом. Отуда многи знају и језик мушавски (*Мушавицки*). Томе језику нисмо могли ући у траг, него ево бележимо из њега тек неколике речи, које су нам умели казати познајници својима смо о том говорили" (*Краљевина*, 317). Од приложениот список кој содржи 21 збор, поголемиот дел, особено оние што се од албанско потекло, се среќаваат и во другите македонски ТЈ. Дали се работи за ТЈ пренесен од Македонија (во врска со оваа сф. посебно првата констатација која се однесува на впечатокот што го добил Поповић по однос тежината при неговото разбирање и сфаќање) е прашање

бење од активна употреба⁴⁸, колку што ни е познато од литературата, досега е собран и објавен многу богат материјал од следните ТЈ:

I *сугарски*

1. „мајсторски”
  - а) Дебарско
  - б) Крушевско
  - ц) Битолско
  - д) Брацигово
2. „бошќачки”
  - а) Велешко
  - б) Јанче
  - ц) Ростуше
  - д) Дојранско
3. „вешкарски”
  - а) Прилепско
4. „гурабарски”
  - а) Струшко
5. „ремундоски”
  - а) Велешко
6. „форнички”
  - а) Кривопаланечко
  - б) Шлеговско

II *йајуциски*

- а) Прилеп
- б) Скопје

III *терзиски*

- а) Дебарско
- б) Велешко
- ц) Прилепско

IV *шерб.-алвајиски*

- а) Дебарско

V *шишачки*

- а) Битола
- б) Прилеп
- ц) Охрид

VI *цигуларски (туцарски)*

- а) Прилеп
- б) Битола
- ц) Охрид
- д) Крушево
- е) Велес

VII *грндарски*

- а) Неврокопско

VIII *калајиски*

- а) Крушевско
- б) Велешко
- ц) Прилепско

IX *ликарски*

- а) Скопје
- б) Велес

X *мушавциски*

- а) Велес

XI *којаничарски*

- а) Дебарско

XII *ласјовечки*

- а) Дебарско⁴⁹

на кое ќе може донекаде само компаративното изучување на македонските и српските ТЈ да одговори. Тоа што Филиповиќ, кој во периодот од 1926 до 1930 г. живејќи во Велес и прибирајќи материјали за ТЈ, не успеал да констатира постоење и на „мутавцискиот” ТЈ (сф. неговата изјава во спомнатата статија: „Колико сам могао да сазнам, у Велесу су била у употреби четири тајна говора: бошќачки или мајсторски, калајиски, терзиски и пословички” — 179), би можело да се објасни со намалувањето бројот на мутавци и отпаѓање од активна употреба на нивниот ТЈ со оглед на тоа дека е во прашање период од скоро стотина години.

⁴⁸ За илустрација само сф., меѓу другото, изјавата на Гбјув (о. с. 875) по однос на „туцарскиот” („цигуларскиот”), или на Филиповиќ (о. с. 1882) по однос на „калајискиот” и на Русић—Шмаус (о. с. 129) во врска со „петљачкиот” ТЈ од Охрид.

⁴⁹ Од горниот преглед може да се констатира дека при именувањето на ТЈ како главен елемент се јавува името на занаетот. Ова доаѓа оттаму што говорните субјекти и составувачите на одделните ТЈ, во Македонија и изопшто на Балканот, биле луѓе од определен општествен слој и се занимавале со иста професија. Запишу-

Врз основа на објавениот материјал и од досега изнесеното би можело да се заклучи дека македонското јазично подрачје претставувало област со изразито повољни услови за создавање на вака импозантен број ТЈ. Ова се однесува посебно за краевите на Југозападна Македонија⁵⁰, област во која со векови најгусто се вкрстувале етничките и јазичните граници, факт кој на лингвистичен план предизвикал не само интерференција на системите на одделните национални јазици, туку и на системите на таканаречените секундарни јазици какви што биле и ТЈ. Јиречек, кон кого се придружува и Шишманов⁵¹, дури смета дека Македонија била татковина на ТЈ на Балканот. Иако сè уште не располагаме со една компаративна студија за сите балкански ТЈ, ова мислење би можело да се смета како сосем прифатливо, со тоа што под поимот „татковина“ би требало да се вклучат и териториите на Епир и Југоисточна Албанија. Познато е инаку, дека токму оваа област одиграла посебно значајна улога како во развојот на македонската така и во развојот на албанската, и ароманската културна историја.

6. Југозападниот дел на Македонија истовремено претставувал област од која, во последните два-три века, поради посебните географски и економски услови, најголем број луѓе одел редовно на повремени сезонска работа, „на гурбет“, во соседните балкански земји, кои влегувале во границите на Отоманската империја. Се одело, како што е познато, во помали или поголеми групи, „тајфи“, кои во голема мера претста-

вачите скоро редовно ги именуваат ТЈ онака како што ги именувале и нивните составувачи. Само ретко има отстапувања од оваа пракса. Во ваквите случаи, најчесто се даваат двата, трите називи. Сп. на пример: „цигуларски“ и „туцарски“ (*Гбјув* 870—873) или „петљачки“, „г’гаечки“ и „питачки“ (*Русић—Шмаус* 130).

Меѓу разните називи на сидарските ТЈ, називот „бошќачки“ е најраспространет. Тој се среќава и на српското јазично подрачје (во Сириник, Шар планина, cf. *Тројановић*, 222).

Меѓутоа, во врска со разните називи на ТЈ треба да се истакне и еден друг значаен момент а тоа е дека занаетичките биле секогаш свесни за посебноста на својот ТЈ кој се разликувал не само од националните јазици на соседното немакедонско население, туку и од нивниот мајчин јазик. Овој факт се забележува и кај Пулевски според кој една од посебностите што придонесуваат Мијаците да претставуваат една целина е токму тоа што тие имаат и свој „ластовечки“ ТЈ. Сп.: „А мијаци се вељад и за шова зашшо имаед ушше еден јазик од овај кои је оделен а шои им је ластовечки и тајни, меѓу себе кога им шреба си зборувајег“ (*Пуљевски* 160—161).

Секако дека и нивното љубоморно чување на ТЈ може да се објасни со тоа што им била јасна посебната функција и општествениот значај на ТЈ.

⁵⁰ Cf. приложената карта за распространетоста на одделните македонски ТЈ. Бројките на картата ги означуваат следните балкански градови: 1. Дебар, 2. Струга, 3. Охрид, 4. Ресен, 5. Битола, 6. Прилеп, 7. Македонски Брод, 8. Кичево, 9. Гостивар, 10. Тетово, 11. Скопје, 12. Т. Велес, 13. Св. Николе, 14. Куманово, 15. Крива Паланка, 16. Кратово, 17. Злетово, 18. Штип, 19. Кочани, 20. Делчево, 21. Пехчево, 22. Берово, 23. Радовиш, 24. Струмица, 25. Дојран, 26. Гевгелија, 27. Неготино, 28. Кавадарци, 29. Лерин, 30. Корча, 31. Костур, 32. Кајлар, 33. Остров, 34. Вовен, 35. Пазар, 36. Гуменце, 37. Кукуш, 38. Лагадина, 39. Сухо, 40. Серез, 41. Валовиште, 42. Петрич, 43. Мелник, 44. Св. Врач., 45. Благоевград, 46. Разлог, 47. Банско, 48. Гоце Делчев

⁵¹) Cf. *Шишманов* 41.

вувале организирана и затворена целина. Новата економска, јазична и национална средина, во која занаетчиите поминувале добар дел од својот живот, придонесувала понатаму врските меѓу членовите на одделите „тајфи“ да станат уште поцврсти⁵². Животот во ваквиот вид заедници, релативната изолационост од околниот свет, секојдневната борба за опстанок во непозната и туѓа средина, разните неволти, нужноста да се заштитат личните и синафските интереси, пред сè од работодаделите, ги принудил да побораат и усовршат уште едно средство за одбрана и заштита. И токму јазикот, и тоа таков што би се разликувал од познатите околни, стандардни национални јазичи⁵³, станува значајно орудие за постигнување на оваа цел. Така, јасно изразениот стремеж за лингвистичко диференцирање се јавува главно како резултат на посебниот општествен статус што го имале занаетчиите и како резултат на специфичните економски услови во кои тие живееле. Вакво диференцирање, инаку, среќаваме во слични ситуации и во други јазични средини и тоа доста рано, околу XIV век, на пример, во Франција.

Од југозападна Македонија ТЈ, посебно тие со кои се служеле сидарите, понатаму се ширеле и распространувале и тоа главно во два правца: кон север и исток, токму онака како што оделе и патништата на македонските печалбари. Во врска со ова се забележува дека во новите средини ТЈ понатаму се развиваат дополнувајќи се со нови елементи кои се често карактеристични за новата јазична средина⁵⁴. Поради ова, како и поради низа други иновации, доаѓало до дивергентни појави кои предизвикувале одделување и оформување на нови варијанти, кои не ретко се третираат како посебни ТЈ.

Кога веќе станува збор за распространетоста на одделите ТЈ, би можеле да констатираме дека таа е прилично неизедначена. Колку што можевме да забележаме, степенот на распространетоста е во директна зависност од природата на занаетот и начинот на стопанисувањето. Така на пример, со поголема распространетост се одликуваат оние ТЈ чиешто носители биле не само побројни туку и поподвижни и обратно. Во оваа смисла би издвоиле три групи. Првата група би ги опфатила ТЈ на сидарите кои во времето на урбанизацијата на Балканот, а и подоцна, во времето на економското издигнување, претставувале многу брзна работна сила. Одејќи од еден градежен објект на друг и и од еден балкански град во друг, тие со себе ги носеле и распространувале и своите ТЈ. Во оваа група би влегле и ТЈ на слепците кои, исто така, биле

⁵² Cf. меѓу другото Доза, кој вели: „Les argots se développent dans les milieux isolés ou se pratique la vie en commun“ (Dauzat, *Les argots* 15).

⁵³ Така на пример низа елементи од бугарскиот јазичи во ТЈ на сидарите, преселници од Македонија. Во врска со ова cf. и *Мишев* 185 и 187).

⁵⁴ До Првата светска војна, кога по наредба на тогавашната власт им било забрането движење надвор од родниот крај, гусларот Вангел освен Битола, ги посетувал уште и Дебар, Гевгелија, Штип, Куманово како и Приштина, Митровица, Пеќ, Гаковица и др. места (*Русић—Шмаус* 122).

многу подвижни⁵⁵. Тие одиграле секако значајна улога во пренесувањето и импортирањето на низа фолклорни и јазички елементи од една во друга јужноословенска територија, а исто така, и во пренесувањето и заемањето елементи од ТЈ⁵⁶. Втората група би ја сочинувале помалку распространетите ТЈ какви што биле тие од типот на „терзискиот“. Ова затоа што терзиите и абаџиите се движеле главно во најблиската околина на своето село и град или, во најарен случај, на подрачјето на еден поголем економски центар⁵⁷. Од овој тип се секако и „дрндарскиот“ и „калаџискиот“. Во третата група, меѓутоа, би ги издвоиле оние ТЈ што се јавувале со многу ограничена употреба. Тоа би биле јазиците како „папуцискиот“, со оглед на тоа дека работата на папуциите била често врзана дури само за еден дел од чаршијата на еден град. Таков случај бил на пример со „папуциското одларе“ во Скопје⁵⁸ а и по другите градски центри.

Во врска со распространетоста на ТЈ е секако и прашањето за евентуалните контакти меѓу некои од нив. За поставање на ова прашање не наведуваат низа заеднички особености и паралелизми кои се јавуваат кај одделните ТЈ. Би можел да се издвои цел регистар на лексички елементи, од домашно и туѓо потекло, од различни семантички групи а исто така и низа слични метафори и компарации, подбор на зборови, основи и морфолошки елементи при образување на неологизми и низа други особености што се јавуваат како заеднички за група блиски или подалечни ТЈ. Нема сомнение дека некои од овие појави би можеле да се објаснат со фактот дека занаетчиите живееле и се бореле за својот опстанок во исти или слични услови и дека според тоа биле исти нивните потреби и желби, иста стварноста од која тргнувале, и според тоа исти, често за нас необични и нејасни, асоцијации. Тргувајќи од истата јазична материја, своите сфаќања и својот однос кон светот што ги окружувал тие можеле да ги реализираат со слични јазички средства. Меѓутоа, треба да се одбележи дека постојат и такви особености кои зборуваат за директни меѓусебни контакти и кои ќе можат да се објаснат само како резултат на заемните врски меѓу носителите на одделните ТЈ⁵⁹.

7. Прашањето за употребата на ТЈ е секако во тесна врска со претходните прашања. Како што е случај и со најголемиот број арго воопшто, и за ТЈ во Македонија е карактеристична нивната орална употреба. Досега не сме забележале никакви индикации за нивното писмено упо-

⁵⁵) На извесни заеднички елементи меѓу „петљачкиот“ од Охрид и „гегавачкиот“ на Караџика укажуваат и *Русић—Шмаус*, 131—132, а меѓу „питачкиот“ од Прилеп и истиот, „гегавачки“, укажува *Шиманов* 50. Според *Тројановић* 222, „бошкачкиот“ од Дојран, кој не ни е сочуван, имал сличности со „бошкачкиот“ од Сирињ и со тој од Неврокопско.

⁵⁶) Сф. *Филиповић* 182.

⁵⁷) Сф. *Шиманов* 34.

⁵⁸) Сф. *Димитријевић* о. с., 31.

⁵⁹) Прашањето за зборообразувањето и збогатувањето на лексиката на македонските ТЈ го разгледуваме посебно во прилогот што ќе се печати во следниот број на ГЗБ.

требување⁶⁰. Со оглед на природата на овие јазици, нивниот карактер и намената што ја имале, и пред сè, со оглед на фактот дека нив ги употребувале, главно, неписмени луѓе, постои мала веројатност тие да биле изопшто употребени и во писмен облик. Инаку, ТЈ се предавале на помладите занаетчиј исто така по устен пат⁶¹. Ретки се случаи кога постарите занаетчиј не сакале да ги упатат младите чираци во учењето на ТЈ⁶².

Како што е познато, ТЈ се употребувале редовно на работа, тогаш кога се сакало нешто да се сокрие од работодаделот, домаќинот или непожелните присутни⁶³. Инаку, во секојдневниот живот, надвор од работата и дома, занаетчиите го употребувале својот местен говор. Фактот што ТЈ се јавувале како секундарни јазици и што нивната употреба била релативно ограничена на посебни ситуации, придонесувал од своја страна за зачувување на нивниот криптолошки карактер.

Со ТЈ се служеле скоро исклучиво мажите. Меѓутоа се среќаваат податоци од кои се гледа дека некои од нив ги разбирале и употребувале, во многу помала мера и жените. Така на пример, жените ги разбирале, одделните зборови од прилепскиот „папуциски“⁶⁴, а во случајот на некои други ТЈ, запишувачите не известуваат дека некои од нив биле толку распространети што покрај мажите и жените, ги разбирале и донекаде зборувале уште и децата. Таков бил случајот и со „брациговскиот“ и со „дрндарскиот“ во Неврокопско⁶⁵. На мислење сме дека во овие случаи имаме една нова фаза од развојот на одделните ТЈ која, во извесна смисла, би можела да се окарактеризира како фаза на нивното раслојување.

Кога станува збор за нивната употреба би требало да се констатира дека имало случаи кога еден ист ТЈ бил „заеднички“ за две различни еснафски средини. Таков бил, на пример, случајот со тајниот „терзиски“ јазик од Лазарополе и некои други дебарски села, со кој се служеле и алвациите од истиот крај⁶⁶. Поради ова, Арнаудов предлага овој ТЈ да се наречува „терзиско-алвациски“⁶⁷. Макар што запишувачот не дава некои други, подетални информации, би можело да се претпостави, поради разликите во двата занаети, дека терзиите и алвациите од овој крај се служеле со еден заеднички основен речнички фонд, а покрај тоа располагале и со низа посебни лексички елементи, чисто технички термини, кои се однесувале посебно до нивниот терзиски, односно, алвациски занает. Интересно е да се одбежи дека и терзиите од Невро-

⁶⁰) Така на пример би можел да се извлече цел регистар на зборови што се заеднички не само за една група блиски ТЈ (cf. заб. 55) туку и за поголемиот дел македонски ТЈ и понатаму, и за тие од српското јазичко подрачје.

⁶¹) Ова е впрочем особеност и на другите арго (cf. Dauzat, *Les argots* 8). Меѓутоа, треба да се одбележи дека во поголемиот број ТЈ се среќаваат зборови што влегуваат во семантичкото поле на „писмо, пишува“.

⁶²) Cf. другото Вукановић, о. с. 65.

⁶³) Cf. Филиповић, 180, 182.

⁶⁴) Во врска со ова cf. Мишев 155, Филиповић 182 и низа други.

⁶⁵) Шишманов 34.

⁶⁶) Шишманов 41 и Гбјув 861.

⁶⁷) Арнаудов, *Таен терзијски* 1.

копско, според Арнаутов⁶⁸ немале свој ТЈ, туку се служеле со „дрндарскиот“ од истиот крај. Ова секако поради тоа што во оваа област дрндарскиот еснаф бил поброен. Од овој вид се и податоците што ги дава Гбјув кој нè известува дека со „сидарскиот“ ТЈ во Прилеп се служеле уште и папуците, бојациите и терзиите⁶⁹ и дека ТЈ на прилепските папуци имал многу заеднички зборови со „сидарскиот“ од Дебар⁷⁰. Во оваа смисла е и информацијата што Цепенков му ја дал на Шишманов, а според која казанците од Прилеп немале свој посебен ТЈ туку се служеле со ТЈ на папуците⁷¹. Исто така и калајциите од Велес, според Филиповиќ, немале некој посебен ТЈ, туку се служеле со јазик што бил „исто што и ароманскиот“⁷².

Во врска со прашањето за употребата на македонските ТЈ секако дека посебен интерес претставува прашањето за нивното користење во писмениот македонски јазик. По однос на ова прашање, макар што тоа изискува посебни испитувања и анализи, општо земено би можело да се рече дека материјалот од ТЈ досега не е многу употребуван. Така, како средство за карактеризација и средство за создавање на „*souleur locale*“, елементите од ТЈ се среќаваат многу ретко во јазикот на постарата и поновата македонска литература⁷³. Во секој случај, тие ни оддалеку не го земаат она место во македонскиот литературен јазик какво што го имаат на пример, елементите од француското арго во јазикот на Вијон, Рабле или Иго. Меѓутоа, се забележува, дека судбината на одделните лексички елементи од овие јазици во разговорниот јазик е нешто поинаква. Имено, елементите од разните ТЈ се среќаваат најчесто во „фамилијарниот“ стил и тоа повеќе кај говорните субјекти од Западна Македонија, каде што всушност влегле како дел од дијалектната лексика. Во врска со нивната денешна употреба забележавме дека тие се здобиле, во новата средина, со посебна експресивност. Тие, од неутрални зборови како што бездруго се употребувале во ТЈ, станале стилски обоени.⁷⁴

8. Прашањето за употребата на ТЈ на македонското јазично подрачје во минатото имплицира и едно друго прашање, а тоа е дали постоел еден ТЈ за секој занает или пак постоеле повеќе ТЈ, односно нивни варијанти, за одделните занаети. Од анализата на податоците што ги среќаваме кај разните запишувачи, се добива впечаток како да се работи, на пример, за еден ист „сидарски“, односно, ист „папуциски“ ТЈ и така натаму. Некои од запишувачите и информаторите дури овој факт посебно го истакнуваат. Таков е, на пример, податокот што ни го дава Шишманов,

⁶⁸) *ibid.* о. с., I. с.

⁶⁹) *ibid.*, о. с., I. с.

⁷⁰) Гбјув 843 (забелешката).

⁷¹) *ibid.*, о. с., 842.

⁷²) Шишманов 34.

⁷³) Филиповиќ 182.

⁷⁴) Сп. на пример кај Блаже Конески: „Стариот бил мајстор. Тој кажуваше како правеле негде мовче, па едните крадат кочани, а другите од скелето гледаат наоколу и ако се зададе газдата, Турчиног, тие се разбираат на бошачки јазик: *Еј лујари, брееј, гура лајче*“ (курзивот мој) *Закланото крувче*, Лозје, Скопје 1967, 96.

а според кој Цепенков бил на мислење дека постои еден сидарски, „општодулгерски“ ТЈ кој се зборувал „во цела Македонија, Тракија и Бугарија“⁷⁶. Во оваа смисла, а не е исклучено дека и поттикнат од ова тврдење се искажува и Гбјув во трудот *Принос към българскиите шайни езици*, каде во главата *Дулгерски език*⁷⁶ се собрани околу 360 збора што авторот ги запишал во Софија од мајстори сидари кои потекнувале од разните краеве на Македонија⁷⁷. Токму поради ваквото третирање на материјалот без временска и просторна перспектива, Гбјув, во овој инаку значаен прилог, доаѓа во ситуација да има, на пример, и по дваесетина збора, синоними за означување еден ист поим или предмет — нешто што е невообичаено дури и за „природните“ јазици кои се одликуваат со големо лексичко богатство. Всушност, се работи за материјал кој им припаѓал на повеќе варијанти, односно повеќе „сидарски“ ТЈ што се употребувале во разните краеве на Македонија и во разните периоди од нивниот историски развој. Тргувајќи само од претпоставката дека се работи за еден ист „дулгерски“ ТЈ тој ситот собран лексички материјал го дава во хоризонтала⁷⁸.

Во однос на ова прашање за дивергентниот развој на ТЈ би можело да се претпостави дека во почетокот постоел еден ТЈ кој можел да послужи како „langue source“. Со раселувањето на населението и работењето во разните краеве на Балканот, со текот на времето, дошло до дивергентен развој при што се одделувале разни варијанти кои понатаму продолжиле да се развиваат по својот сопствен пат до оформувањето во посебни јазици. Таков би бил, на пример, случајот со „брациговскиот“ ТЈ кој бил пренесен во родопското село, од мајстори преселници од Костурскиот крај⁷⁹. Како поткрепа на една ваква претпоставка би можел да се приведе и случајот со „сидарските“ ТЈ од Крушево, Битола, Велес, Неврокоп и други места, каде се работело за преселници од Дебарскиот крај. Овој факт, како и присуството на голем број лексички елементи од албанско потекло во сите „сидарски“ ТЈ, не упатува секако на барање на „langue source“ на територија која била населена со хетерогено население, меѓу кое процентот на субјекти со говорен албански јазик бил прилично голем.

За формирање на разни варијанти и одделни ТЈ придонесол секако и фактот што се работи за „јазици“ со отворен систем, јазици кои се упо-

⁷⁶) Така на пример *шишнува* „продава“ но, со нијанса на пејоративност: „измамува“, „продава со измама“; *манук* „човек“ но повеќе: „пријател, љубовник“ како и *манука* „жена“, „пријателка, љубовница“.

⁷⁷) *Шишманов* 37.

⁷⁸) *Гбјув* 843—860.

⁷⁹) *ibid.*, о. с., 844.

⁸⁰) И покрај тоа што некои од овие јазици функционирале во една поширока област, базирајќи се врз лексичкиот материјал и литературата со која располагаме, на мислење сме дека би било тешко во моментот да се претпостави дека некој од нив бил толку познат и распространет што би можела да му се припише улога каква што ја имаат некои хибридни јазици, на пример, макар што во извесна смисла разните „сидарски“ ТЈ, поради бројноста на говорните субјекти и нивната распространетост, даваат можности за една таква претпоставка.

требувале и пренесувале по устен пат и каде што активниот однос на говорниот субјект бил редовно присутен. Оттаму се забележани и во многу блиски села разни варијанти, односно разни ТЈ⁸⁰.

9. Во склопот на оваа проблематика не помалку значајно место зазема и прашањето за времето кога се појавуваат ТЈ. За жал, запишувачите не ни даваат доволно информации за ова прашање. Доколку некои од нив и обрнувале внимание на овој момент, тие од своите информатори, како што не известуваат, добивале редовно многу воопштени и неопределени одговори, меѓу кои најчесто „одамна“, „од старо време“ и слично. Но, и ваквите непрецизни одговори донекаде не упатуваат во нивното хронолошко ситуирање.

К. Јиречек во спомнатата студија од 1884 г., на пример, зборувајќи за населението во Брацигово, меѓу другото констатира дека македонските преселници дошле таму стотина година порано⁸¹, што би значело некаде околу 1780 година. И мислењето на Мишев е приближно исто (според него, околу 1730 година⁸². Нема сомнение дека ТЈ што со себе го донеле од Костурско⁸³ бил во жива употреба барем неколку децении порано во нивниот роден крај. Во времето на Али-паша Јанински и неговиот татко, забележани се инаку значајни преселувања. Во овој период е забележано и преселувањето на повеќе миџачки сидарски фамилии од селата Тресонче, Могорче, Осој и Гари, во Велешко⁸⁴, факт кој би ни помогнал за определување појавата на „сидарскиот“ ТЈ во Велешко. За поблиското датирање на некои други ТЈ од Македонија би можеле да ни помогнат и резултатите од проучувањето на економскиот живот како и етнолошките и етнографските изучувања на одделните области.

Во врска со сето ова би можеле засега да претположиме дека како време на појавата на поголемиот дел ТЈ, особено, за сидарските од Дебарскиот крај, може да се земе најдоцна втората половина на XVII век. Од овој период, ТЈ се развиваат и распространуваат понатаму за да ја достигнат својата кулминациона точка во последните децении на минатиот век, во време кога започнува и нивното регистрирање. Со знатно намалена употреба и фреквенција, тие се среќаваат и во периодот меѓу двете војни за да исчезнат од активна употреба по Втората светска војна во новосоздадените општествени и економски услови.

⁸⁰) Во врска со крајот од кој потекнувале Јиречек не известува: „Ihre alte Heimath ist das Gebiet von Kastoria (slav. Kostur, Landschaft Kostursko) und zwar die Dörfer Slimnica, Omutsko und Orešec“). о. с. 100.

⁸¹) Спореди ги на пример „бошќачки“ и од Јанче, од Ростуше, села кои се наоѓаат во непосредна близина на Дебар. Во врска со ова сф. и мислењето на *Тројановиќ* 222.

⁸²) По однос на ова прашање Јиречек во 1883—1885 г. го констатира следново: „Die Einwohner zerfallen in zwei Theile, welche sich durch Dialect und Kleidung (besondere die weiblichen Costüme) klar unterscheiden, in die rhodopischen Altbürger und die macedonischen Einwanderer. Die letzteren kamen von nicht ganz 100 Jahren, einige früher, andere später, zum Theil erst in der Zeit des berühmten Ali Pascha von Janina“ (о. с.).

⁸³) И податоците што ни ги дава *Мишев* во 189 г. се приближно исти: „Не порано оти преди 150 години въ него с се преселили из Македониѣ българи македонци, наричани оти шукашиниѣ „арнауѣи““. (о. с. 181).

⁸⁴) *Филиповиќ* 179.

Olivera Jašar—Nasteva

SUR LES LANGUES SECRÈTES MACÉDONIENNES

(Résumé)

Dans la présente contribution, l'auteur examine certaines questions relatives à l'apparition des langues secrètes en Macédoine, à leur évolution, à leur distribution et à leur emploi.

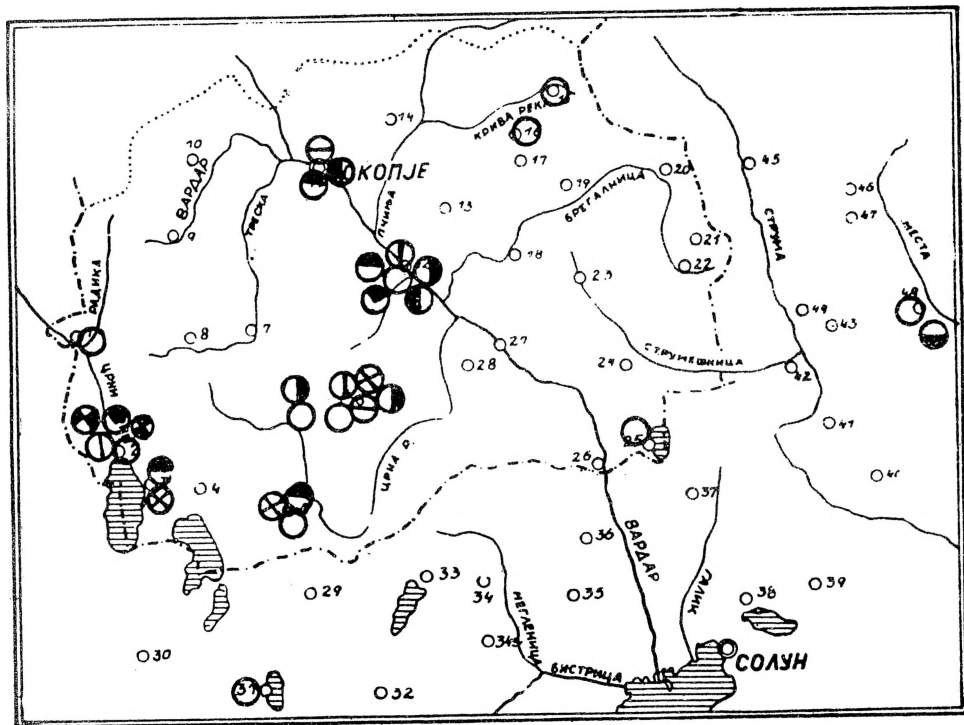
Partant des matériaux lexicaux qu'offrent les autres langues secrètes balkaniques, l'auteur avance l'opinion selon laquelle il existerait dans les Balkans une région plurilingue considérable se caractérisant par un nombre important de langues secrètes. Cette région comprend, selon l'auteur, deux zones: l'une embrassant au sud l'Epir, la Macédoine et l'Albanie du sud-est, l'autre englobant, au nord, le Kosovo la Serbie du sud, et le nord-est de la Bosnie. On peut considérer ces zones comme deux centres d'irradiation d'où les langues secrètes se propageaient sur le reste du territoire balkanique.

L'auteur constate qu'à la suite d'une série de facteurs favorables, un grand nombre de langues secrètes ont pu se développer dans le sud-ouest du territoire macédonien. Pour ce qui est du degré de leur diffusion, on peut dire qu'il est assez inégal étant en dépendance directe de la nature du métier et du nombre de locuteurs. L'auteur distingue trois groupes de langues secrètes employées en Macédoine.

Une des questions qui attire l'attention de l'auteur est celle de savoir si, dans les cas de différenciation au sein d'un même groupe artisanal, il a existé autrefois, une langue-source.

Quant à l'époque où les langues secrètes ont fait leur apparition sur le territoire linguistique macédonien, l'auteur estime qu'on peut la situer dans la seconde partie du XVIIIe siècle au plus tard.

- zidarski
- ▨ papudžiski
- ▩ terziski
- ▧ terz.-alvadžiski
- ⊗ pitački
- ◉ cigularski
- ◐ drndarski
- ◑ kalajdžiski
- ◒ likarski
- ◓ mutavdžiski
- ◔ kopaničarski
- ◕ lastovečki